

Piotr Wójtowicz

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

NEUTRALNOŚĆ JAKO WAŻNA CECHA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO?

Wprowadzenie

W sierpniu 2010 r. International Accounting Standards Board (IASB) wraz z Financial Accounting Standards Board (FASB) ogłosiły zakończenie pierwszej fazy wspólnego projektu mającego na celu opracowanie nowych ram koncepcyjnych dla MSSF oraz US GAAP. W efekcie IASB skorygowała rozdziały 1 oraz 3 ram przyjętych w 2001 roku (były one pierwotnie opracowane i ogłoszone przez nieistniejący International Accounting Standards Committee w roku 1989), a FASB wprowadziła *Concepts Statement 8*, zastępujące *Concepts Statement 1* oraz *2*. Zakończona w 2010 roku faza pierwsza dotyczy celów oraz cech jakościowych informacji ze sprawozdań finansowych¹. W zmienionym dokumencie wskazano główne cechy jakościowe: przydatność (*relevance*) oraz wierne odzwierciedlenie (*faithful representation*), a także cechy dodatkowe, które są pożądane, ale nie krytyczne: porównywalność, weryfikowalność, terminowość oraz zrozumiałość.

Przydatność oznacza, że dane mają wpływ na decyzje podejmowane na ich podstawie. Przydatność w szerokim sensie oznacza, że są one ważne w kontekście konkretnego problemu decyzyjnego. W wąskim sensie oznacza ona, że dane wpływają na decyzje podejmowane przez interesariuszy, pomagając im sformułować prognozy skutków zdarzeń gospodarczych bądź potwierdzić albo zmienić ich oczekiwania. Dane stają się informacjami, jeśli są subiektywnie użyteczne dla interesariusza. Przydatność danych jest uwarunkowana przez wybory w dwóch ob-

¹ Proces przygotowania wspólnych założeń koncepcyjnych omawiają szerzej M. Kędzior, K. Grabiński, *Ocena opracowywanego przez IASB i FASB projektu założeń koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, nr 61 (117), s. 62-63. Syntetyczna charakterystyka i ocena poprzednich ram koncepcyjnych prezentowana jest w: *Kształtowanie zysków podmiotów sprawozdawczych w Polsce: MSR/MSSF a ustawa o rachunkowości*, red. A. Piosik, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 34-37.

szarach. Pierwszy z nich dotyczy kategorii rozpoznawanych i ujawnianych w sprawozdaniach finansowych, a więc struktury sprawozdania. Drugi dotyczy atrybutów pomiaru w obrębie rachunkowości, np. koszt historyczny czy wartość godziwa, wykorzystanych do opisu tych konstruktów. Ocena przydatności sprawozdań jest zagadnieniem złożonym, wieloaspektowym i nie jest przedmiotem niniejszych badań². Istotność, zbliżona do przydatności, jest charakterystyczna dla danej jednostki.

Wierne odzwierciedlenie zastąpiło wiarygodność (*reliability*) zdefiniowaną w ramach koncepcyjnych z 1989 roku. Jest ono cechą złożoną i obejmuje kompletność, neutralność oraz brak istotnych błędów. W nowych ramach koncepcyjnych zrezygnowano z przewagi treści nad formą (*substance over form*), uznając, że zawiera się ona w wiarygodności, oraz ostrożności (*prudence*), uznając, że jest ona w konflikcie z neutralnością.

Celem niniejszego artykułu jest refleksja nad możliwością osiągnięcia neutralności w praktyce oraz krytyczna jej ocena jako jednego z filarów wiernego odzwierciedlenia. Dąży się więc do odpowiedzi na pytania o to, czy neutralność jest osiągalna oraz czy jej brak oznacza kształtowanie wyniku finansowego, które definiuje się jako zamierzoną interwencję zarządzających w proces sprawozdawczości finansowej, mającą na celu osiągnięcie pewnych osobistych korzyści, w przeciwieństwie do działań mających na celu wyłącznie ułatwienie neutralnego przebiegu tego procesu³.

1. Wierne odzwierciedlenie i neutralność według FASB i IASB

FASB w *Statement of Financial Accounting Concepts No. 8* oraz IASB w *The Conceptual Framework for Financial Reporting*, w obu wypadkach w par. QC 5-18, prezentują pojęcia i garść refleksji dotyczących wspomnianych głównych cech jakościowych. Zadaniem sprawozdań finansowych jest odzwierciedlenie zjawisk ekonomicznych za pomocą opisu słownego oraz liczb (par. QC 12). Aby zjawiska te odzwierciedlać doskonale (*perfectly*), należy zapewnić kompletność, neutralność oraz brak błędów. IASB i FASB zaznaczają, że doskonale odzwierciedlenie jest rzadko, o ile w ogóle, osiągalne, ale dąży się do możliwie pełnego zapewnienia cech składających na wierne odzwierciedlenie. W omawianym dokumencie pomija się problem pomiaru stopnia „doskonałości” odzwierciedlenia.

² Szerzej na ten temat pisze P. Mućko, *Metody badania użyteczności sprawozdawczości finansowej*, w: *Rachunkowość w teorii i praktyce*, tom III *Sprawozdawczość i analiza finansowa*, red. W. Gabrusewicz, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2007, s. 241-251.

³ K. Schipper, *Commentary on Earnings Management*, „Accounting Horizons” 1989, Vol. 3, Iss. 4, s. 92.

Kompletność oznacza, że należy ujawniać całą informację potrzebną użytkownikowi do zrozumienia opisywanego zjawiska. Jest to cecha, z którą nie sposób się nie zgodzić, bo charakteryzując pewną grupę aktywów, a właściwie jej zdolność do generowania strumienia korzyści, trzeba podać jej przeznaczenie, wartość, przyjętą metodę wyceny oraz ewentualnie inne istotne cechy. Z drugiej strony pojęcie kompletności rodzi wiele wątpliwości. Jaki jest profil użytkownika? Jak mierzyć stopień zrozumienia opisywanego zjawiska? Czy użytkownicy są jednorodni pod względem potrzeb informacyjnych i możliwości wykorzystania danych?

Neutralność oznacza, że dane powinny być wolne od obciążenia spowodowanego wyborem zakresu bądź prezentacją. Neutralny opis nie jest wykrzywiony (*slanted*), ukierunkowany (*weighted*), uwydatniony (*emphasised*), ukryty (*deemphasised*) lub w inny sposób zmanipulowany, by zwiększyć prawdopodobieństwo, że dane finansowe będą odebrane w określony sposób przez użytkowników. Neutralność nie oznacza, że dane finansowe nie mają celu lub wpływu na zachowanie użytkowników. Przydatne dane mają tę cechę, że wpływają na decyzje ich użytkowników.

Dążenie do braku istotnych błędów wiąże się nie tyle z istnieniem wielkości szacunkowych i trafnością ich oszacowania, ile z przesłankami ich formułowania. Wartość oszacowana jest wolna od błędów, jeśli ujawnia się, że jest ona oszacowana, a także wskazuje się na założenia i przebieg procesu estymacji, wreszcie jeśli nie pojawiły się błędy w procedurze estymacji. Ostrożność, z której zrezygnowano, wiązała się z tym, że przygotowujący sprawozdanie muszą zmierzyć się z problemem niepewności towarzyszącej pewnym zdarzeniom (np. liczba roszczeń z tytułu gwarancji). Ostrożność miała zagwarantować, że aktywa i zyski nie są przeszacowane, a zobowiązania i koszty niedoszacowane.

Propozycje twórców nowych ram koncepcyjnych wydają się słuszne, ale trzeba pamiętać po pierwsze, że rachunkowość jest systemem pomiaru kapitału, bo nie pozwala na kreowanie zysku z niczego. Zysk powstaje w transakcjach z otoczeniem, a nie na skutek działań w obrębie polityki rachunkowości. Polityka pozwala wpływać na liczby ujawnione na dzień bilansowy, lecz nie na wypracowanie wyniku. Po drugie sprawozdanie dostarcza jedynie danych do oceny zyskowności w sensie ekonomicznym, a to, czy staną się one informacją, zależy od ich odbiorców.

2. Znaczenie wyniku finansowego

Stopa zwrotu bazująca na zysku księgowym nie mierzy zyskowności w sensie ekonomicznym. Sprawozdanie finansowe zawiera zysk księgowy i inne dane umożliwiające oszacowanie zysku ekonomicznego, którego podstawowym estymatorem jest zysk rezydualny. Jeśli aktywa są wyceniane na aktywnym i co

najmniej średnio efektywnym w sensie informacyjnym rynku, to różnica między ich wartością rynkową a księgową nie jest istotna. Zysk rezydualny pojawia się na skutek wyceny aktywów operacyjnych, a to oznacza, że istotą relacji między rynkową wartością kapitału a wartościami ujawnionymi w sprawozdaniu jest użyteczność tych ostatnich w prognozowaniu przyszłych zysków rezydualnych⁴.

Szacując zysk rezydualny, uwzględnia się koszty działalności operacyjnej oraz koszty zainwestowanego kapitału. Zysk ten za okres t , RI_t to:

$$RI_t = Z_n_t - Cw_t \times kcw_t = (ROE_t - kcw_t) \times Cw_t, \quad (1)$$

gdzie:

Z_n_t – zysk netto za okres t ,

Cw_t – kapitał własny na początek okresu t ,

kcw_t – stopa kosztu kapitału własnego w okresie t ,

ROE_t – stopa zwrotu z kapitału własnego w okresie t .

Często modyfikuje się wzór (1), łącząc oprocentowanie kapitału własnego oraz obcego i wprowadzając średni ważony koszt kapitału $WACC$. $WACC$ wyklucza wykorzystanie zysku netto, bo ten jest obliczany z uwzględnieniem odsetek od kapitału obcego. Miejsce zysku netto zajmuje wynik operacyjny po opodatkowaniu, przed odjęciem odsetek, $NOPAT$ (*net operating profit after tax*):

$$RI_t = NOPAT_t - C_t \times WACC_t, \quad (2)$$

gdzie:

$NOPAT_t$ – zysk operacyjny po opodatkowaniu za okres t ,

C_t – całkowity kapitał na początek okresu t ,

$WACC_t$ – stopa średniego ważonego kosztu kapitału C_t w okresie t .

Kluczową właściwością zysku ekonomicznego jest jego związek z NPV . Teraźniejsza wartość zysków ekonomicznych z całego okresu życia jednostki gospodarczej jest równa jego NPV ⁵:

$$NPV_{1POCZ} = \sum_{t=1}^n \frac{RI_t}{(1 + COC)^t}, \quad (3)$$

gdzie:

NPV_{1POCZ} – NPV na początek okresu ekonomicznego życia jednostki,

COC – stopa kosztu kapitału (kcw albo $WACC$).

⁴ G.A. Feltham, J.A. Ohlson, *Valuation and Clean Surplus Accounting for Operating and Financial Activities*, „Contemporary Accounting Research” 1995, Vol. 11, Iss. 2.

⁵ *Systemy VBM i zysk ekonomiczny. Projektowanie, wdrażanie, stosowanie*, red. A. Cwynar, P. Dzurak, Poltext, Warszawa 2010, s. 77.

Ze wzoru (3) wynika, że zmiana wartości ujawnionych w sprawozdaniu może wpływać jedynie na alokację zysku księgowego między lata obrotowe. Dzieje się tak ze względu na tzw. prawa zachowania zysków⁶. W warunkach czystej nadwyżki (*clean surplus*), niezależnie od stosowanego modelu rachunkowości, suma wartości okresowych księgowych wyników finansowych uzyskanych w całym okresie życia jednostki zależy od skutków transakcji z otoczeniem, a nie modelu czy polityki rachunkowości. Jest to tzw. pierwsze prawo zachowania zysków PZZ 1. Ze względu na fakt, że wynik księgowy jest obliczany z pominięciem kosztu alternatywnego dla kapitału własnego, PZZ 1 ma zastosowanie do nominalnej wartości okresowych zysków. Uwzględnivszy koszt kapitału własnego oraz zależność (3), terażniejsza wartość zysków rezydualnych uzyskanych w całym okresie życia jednostki nie jest zależna od modelu ani polityki rachunkowości, co jest treścią tzw. drugiego prawa zachowania zysków PZZ 2. Kreacja wyniku następuje w procesie gospodarowania, zaś rachunkowość może go jedynie odwzorować, nigdy wytworzyć.

Okazuje się więc, że z ekonomicznego punktu widzenia postulat neutralności ustalania wyniku księgowego nie wydaje się w ogóle konieczny. Dąży się bowiem do oszacowania zysku ekonomicznego, a sprawozdanie finansowe dostarcza jedynie danych niezbędnych w tym procesie. Wynik finansowy można co prawda kształtować, bo jest on wielkością typu memoriałowego, ale zawiera on w sobie składową gotówkową, która jest odporna na kształtowanie, a prawa zachowania zysku ograniczają możliwy zakres kształtowania. Wreszcie, dążąc do oceny zyskowności w sensie ekonomicznym, i tak poszukuje się wartości zysku rezydualnego, która jest szacowana między innymi, a nie wyłącznie, na podstawie zysku księgowego. Modele traktujące zysk księgowy jako predyktor cen akcji objaśniają tylko ok. 20-25% ich zmienności, pozostała część jest natomiast pod wpływem innych czynników⁷.

3. Neutralność a kształtowanie wyniku finansowego

Wydaje się, że autorzy ram koncepcyjnych pozostają w opozycji do autorów MSSF. Zgodnie z par. 33 MSR 8⁸ stosowanie rozsądnych wartości szacunkowych jest podstawowym elementem procesu sporządzania sprawozdań finan-

⁶ S. Sunder, *Theory of Accounting and Control*, South-Western College Publishing, Cincinnati 1997, s. 67.

⁷ A. Ismail, *Is Economic Value Added More Associated with Stock Return than Accounting Earnings? The UK Evidence*, „International Journal of Managerial Finance” 2006, Vol. 2, Iss. 4.

⁸ Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości, ze zm.

sowych i nie podważa ono ich wiarygodności. Zgodnie z par. 34 wartość szacunkowa może zostać zweryfikowana, jeśli zmienią się okoliczności będące podstawą dokonanych szacunków lub w wyniku pozyskania nowych informacji czy zdobycia większego doświadczenia. Weryfikacja wartości szacunkowych nie stanowi korekty błędu.

Podana wcześniej definicja kształtowania wyniku finansowego zakłada, że możliwy jest „neutralny przebieg” sprawozdawczości finansowej. Tymczasem wynik finansowy jest wielkością memoriałową, a zatem jego pomiar z natury obarczony jest subiektywizmem, a ingerencja zarządzających jest konstytutywna dla sprawozdawczości. W tym świetle neutralność jest wielce problematyczna. Wymaga ona bowiem, by dane ujawnione nie predestynowały decyzji podejmowanych na jej podstawie przez użytkowników, by nie uwypuklać bądź maskować treści. Jak zarząd jednostki gospodarczej miałby przewidywać możliwe decyzje użytkowników sprawozdań? Kto i jak miałby weryfikować, czy zakres ujawnień i wartości prezentowane w sprawozdaniu są uwydatnione bądź ukryte? Wydaje się wątpliwe, by kategorie tak niedookreślone i trudne do kwantyfikacji miały być przedmiotem zainteresowania biegłego rewidenta.

Stosowane w rachunkowości metody wyceny są estymatorami wartości ekonomicznej, a zatem posiadają określone właściwości. Różnica między wyceną aktywów jednostki a jej nieobserwowalną prawdziwą wartością jest błędem wyceny⁹. Wartości ulegają zmianom w czasie, natomiast metody wyceny mogą te zmiany ignorować bądź uwzględniać tylko częściowo, co jest źródłem błędu zmienności cen. Wartości bieżące wykorzystane do wyceny zasobów są narażone na błędy spowodowane cechami rynków, z których pochodzą, co powoduje błąd pomiaru cen. Błąd wyceny zasobów jednostki gospodarczej podlega estymacji za pomocą błędu średniokwadratowego *MSE*. Błąd *MSE* estymatora nieobserwowanego parametru to wartość oczekiwana kwadratu „błędu”, czyli różnicy między wartością estymatora i wartością estymowaną.

Wycena w koscie historycznym ignoruje zmiany cen od momentu nabycia do dnia bilansowego, a zatem jest w pełni narażona na błąd zmienności cen, ale wolna od błędu pomiaru cen. Wielkość *MSE* zależy wyłącznie od warunków panujących w systemie gospodarczym, a im większa zmienność cen, tym koszt historyczny gorzej przybliża nieznane wartości zasobów, choć pozostaje neutralny.

Wycena według wartości godziwej wiąże się z uwzględnianiem indywidualnych zmian cen każdego wycenianego zasobu, a to oznacza, że jest wolna od

⁹ S.S. Lim, S. Sunder, *Efficiency of Asset Valuation Rules under Price Movement and Measurement Errors*, „The Accounting Review” 1991, Vol. 66, Iss. 4.

błędu zmienności cen, podlega natomiast w pełni błędowi pomiaru cen wynikającemu z szacowania bieżących wartości na dzień bilansowy. Wycena ta zakłada przyjęcie pewnych szacunków, wartości bazowych, ale mogą one istotnie naruszać postulowaną neutralność danych¹⁰. Wielkość *MSE* zależy jednak wyłącznie od warunków gospodarczych, a nie od metody pomiaru. Zastosowaniu wartości godziwej nie musi towarzyszyć wzrost użyteczności sprawozdania¹¹.

Prawdziwa wartość wyniku finansowego istnieje, lecz pozostaje niemierzalna. Nie jest możliwe wskazanie modelu pomiaru wyniku finansowego, który w danych warunkach gospodarczych zapewnia wynik nieobciążony. Jeśli zmienność cen jest duża, a błędy ich pomiaru małe, to najlepsze właściwości ze względu na *MSE* ma wycena bazująca na aktualnych cenach zasobów w dyspozycji jednostki. Mała zmienność cen i znaczne błędy pomiaru przemawiają za kosztem historycznym. Wybór metody gwarantującej najmniejszy *MSE* zależy zawsze od warunków panujących w systemie gospodarczym, z czego wynika, że metody wyceny będą się charakteryzować różną skutecznością, w zależności od kraju, branży czy uwarunkowań konkretnej jednostki. Proces ten jest zawsze naczynony subiektywizmem ocen osób za niego odpowiedzialnych, które zwykle dysponują pewnymi prywatnymi informacjami. Źródłem obciążenia mogą być też zastosowane standardy rachunkowości. Wtedy subiektywizm (nieneutralność) wyceny może ograniczyć to obciążenie.

Podsumowanie

W procesie sprawozdawczości finansowej konieczne jest oszacowanie wartości, a jego jakość zależy od informacji, którymi zarządzający dysponuje, oraz od jego osobistego doświadczenia zawodowego, postawy wobec ryzyka i wielu innych czynników. W gruncie rzeczy dopiero wynik finansowy, jako wielkość typu memoriałowego, w pewnym zakresie ukształtowany zapewnia wierne odzwierciedlenie. Wynik „neutralny” mógłby mieć tę cechę, gdyby osąd nie był elementem konstytutywnym dla sprawozdawczości, a wycena dokonywana była na doskonałych i w pełni efektywnych rynkach. Ponadto wynik księgowy służy dopiero do szacowania zyskowności ekonomicznej. Z punktu widzenia właściciela najgorszym możliwym scenariuszem jest taki, gdy zarządzający, będąc pozbawionym własnej wizji funkcjonowania jednostki, ujawnia wynik „neutralny”.

¹⁰ *Kształtowanie zysków podmiotów sprawozdawczych w Polsce...*, op. cit., s. 36.

¹¹ D. Bens, A. Heltzer, B. Segal, *The Information Content of Goodwill Impairments and SFAS 142*, „Journal of Accounting, Auditing & Finance” 2011, Vol. 26, Iss. 3.

Wydaje się więc, że propozycje autorów ram koncepcyjnych, z pozoru atrakcyjne, z naukowego punktu widzenia są niezwykle trudne do realizacji, a być może nawet szkodliwe dla właścicieli¹².

Literatura

- Arya A., Glover J., Sunder S., *Are Unmanaged Earnings Always Better for Shareholders?*, „Accounting Horizons” 2003 Supplement, Vol. 17.
- Bens D., Heltzer A., Segal B., *The Information Content of Goodwill Impairments and SFAS 142*, „Journal of Accounting, Auditing & Finance” 2011, Vol. 26, Iss. 3.
- Feltham G.A., Ohlson J.A., *Valuation and Clean Surplus Accounting for Operating and Financial Activities*, „Contemporary Accounting Research” 1995, Vol. 11, Iss. 2.
- Ismail A., *Is Economic Value Added More Associated with Stock Return than Accounting Earnings? The UK Evidence*, „International Journal of Managerial Finance” 2006, Vol. 2, Iss. 4.
- Kędzior M., Grabiński K., *Ocena opracowywanego przez IASB i FASB projektu założeń koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, nr 61(117).
- Kształtowanie zysków podmiotów sprawozdawczych w Polsce: MSR/MSSF a ustawa o rachunkowości*, red. A. Piosik, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Lim S.S., Sunder S., *Efficiency of Asset Valuation Rules under Price Movement and Measurement Errors*, „The Accounting Review” 1991, Vol. 66, Iss. 4.
- Mućko P., *Metody badania użyteczności sprawozdawczości finansowej*, w: *Rachunkowość w teorii i praktyce*, tom III *Sprawozdawczość i analiza finansowa*, red. W. Gabruszewicz, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2007.
- Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości, ze zm.
- Schipper K., *Commentary on Earnings Management*, „Accounting Horizons” 1989, Vol. 3, Iss. 4.
- Statement of Financial Accounting Concepts No. 8, Conceptual Framework for Financial Reporting: Chapter 3, Qualitative Characteristics of Useful Financial Information, Financial Accounting Standards Board.
- Sunder S., *Theory of Accounting and Control*, South-Western College Publishing, Cincinnati 1997.
- Systemy VBM i zysk ekonomiczny. Projektowanie, wdrażanie, stosowanie*, red. A. Cwynar, P. Dzurak, Poltext, Warszawa 2010.

¹² A. Arya, J. Glover, S. Sunder, *Are Unmanaged Earnings Always Better for Shareholders?*, „Accounting Horizons” 2003 Supplement, Vol. 17, s. 112-115. Szersza dyskusja dotycząca tej kwestii jest przedstawiona w: P. Wójtowicz, *Wiarygodność sprawozdań finansowych wobec aktywnego kształtowania wyniku finansowego*, Wydawnictwo UE w Krakowie, Kraków 2010, s. 87-93.

The Conceptual Framework for Financial Reporting, International Accounting Standards Board.

Wójtowicz P., *Wiarygodność sprawozdań finansowych wobec aktywnego kształtowania wyniku finansowego*, Wydawnictwo UE w Krakowie, Kraków 2010.

NEUTRALITY AS AN IMPORTANT CHARACTERISTIC OF FINANCIAL STATEMENT?

Summary

The aim of the paper is to give the answer to the question whether neutrality is practically attainable and its critical evaluation as an element of faithful representation. The question is if possible lack of neutrality means earnings management? Estimation of value is an inevitable element of financial statement preparation and quality of estimation done by the manager depends on his or her information, professional experience, attitude toward risk and many other factors. It means that income earned by the business unit, as an accrual category, is always managed to some extent. Since estimation of income is inevitable, markets are not perfect and not fully efficient neutral income does not exist. Accounting income is the basis for evaluation of economic profitability. It seems that neutrality proposed by IASB and FASB is impossible to achieve and even may harm some stakeholders.